

Вигнання нацистських окупантів із Чернігова у 1943 році. Як це було

21-09-2019 | 08:00

21 вересня 1943 року під час проведення Чернігово-Прип'ятської наступальної операції, яка була першою фазою битви за Дніпро на цій ділянці, радянські війська Центрального фронту під командуванням генерал-полковника Костянтина Рокоссовського оволоділи Черніговом.

Децю з історії

Через поразку військ нацистської Німеччини у Курській битві Вермахт втратив можливість перехопити у Червоної армії стратегічну наступальну ініціативу.

Командування на чолі з Адольфом Гітлером наказало побудувати потужну лінію оборони, де головну роль мали відігравати природні перешкоди, насамперед великі річки. Особливого значення німецьке командування надавало лінії захисту на Дніпрі, яку воно вважало основою так званого «східного валу» або за іншою назвою — Лінія Пантера–Вотан.

Чернігівщина традиційно була з північно-східного напрямку «воротами» (найкоротшим шляхом) до Києва, Центральної та Правобережної України. Тому німецьке командування планувало якщо не зупинити, то надовго затримати, знекровити наступаючі війська Червоної армії. Чернігів — останнє опорне місце перед Дніпром.

Нацисти планували повторити під час відступу «тактику випаленої землі», застосовану комуністичним режимом у 1941-1942 роках, щоб противник одержав повністю пограбовану, спалену та зруйновану країну. Такий наказ надійшов із Берліну з 1 вересня 1943-го. Проте швидкий наступ радянських військ на Чернігівщині зірвав повну реалізацію цього плану.

Водночас, Чернігівщина однією з перших в Україні відчула на собі тотальну мобілізацію чоловіків у віці 16-50 років командуванням наступаючих з'єднань Червоної армії і польових військкоматів, яких практично без медичного огляду, військової підготовки та перепідготовки, без військової форми та майже без зброї (одна гвинтівка на 3-5-10 осіб) зразу кидали в бій, де вони масово гинули. Їх називають «піджачники», «чорножупанники», «чорнобушлатники», «чорносвітники», «чорна піхота». У вересні 1943-го польові військкомати Центрального фронту в Чернігівській області мобілізували 94162 особи. У південних районах забирали в армію війська Воронежського фронту. Для порівняння: з вересня 1943-го і до кінця війни в області мобілізовано 167 тисяч осіб. Чорна піхота з Чернігово-Сіверщини масово гинула на Гомельському напрямі та під час форсування Дніпра. Ці жертви порахувати немає можливості.

Отже, радянське військово-політичне керівництво не боялося великих втрат своїх військовослужбовців, командири всіх рівнів за це відповідальності не несли, а тільки за результати бойових дій.

Вигнання нацистів з Чернігова

У середині вересня 1943-го 13-та армія генерала Миколи Пухова зайняла місто Ніжин і повернула на Чернігів. Її 28-й стрілецький корпус, який нараховував 24 тисячі осіб, вийшов до Десни. Оборону Чернігова здійснювали 3 німецькі дивізії та інші частини загальною чисельністю 16 тисяч осіб.

Вже 18 вересня радянські війська захопили села Количівка та Іванівка, без підготовки і за допомогою підручних засобів уночі форсували Десну нижче Чернігова. До ранку 19 вересня вони зайняли приміські села Шестовиця і Жовинка, а 20 вересня — Киїнку.

Майже одночасно за Десною радянські війська зайняли села Виблі та Піски, потім форсували Десну і створили плацдарм на околиці Бобровиці під Черніговом.

З боку річки Снов на Чернігів наступали 16-та кавалерійська дивізія, інші війська, які підійшли до сіл Товстоліс і Халявин. Саме у навколишніх селах і розгорнулися найзапекліші бої. Наприклад, у селі Товстоліс ворог, відбивши атаку передового радянського загону, задіявши танки, повністю спалив село (згоріло приблизно 126 будинків із 140).

В ніч на 21 вересня радянські війська вийшли на річку Стрижень. З півночі та північного сходу до міста наближалися частини 61-ї армії під командуванням генерала Павла Белова.

Отже, німецький гарнізон у Чернігові був оточений зі сходу, півдня та заходу.

У першу годину ночі 21 вересня війська 28-го корпусу 13-ї армії почали штурм. На ранок 21 вересня Чернігів було захоплено військами 13-ї та 61-ї армій, залишки німецьких військ відступили, прорвавшись на Гомель та північно-західний напрямок.

Оволодіння Чернігова військами Червоної армії було важливою подією повного вигнання нацистів із Чернігівщини (30 вересня), завершення першої фази та безпосереднього початку битви за Дніпро. Обласний центр внаслідок воєнних дій та окупації так постраждав, що зайняв сумне четверте місце за ступенем руйнації в німецько-радянській війні після Севастополя, Волгограда та Воронежа.

Будинок виконкому міськради, спалений німцями під час відступу з міста у вересні 1943 року

Руїни центральної частини Чернігова (фото з особистого архіву сім'ї Ягодовських)

Руїни кінотеатру № 2 (імені Щорса)

Розбирання завалів на Алеї героїв, середина 1940-х років

*Сергій Бутко,
Сергій Горобець,
Український інститут національної пам'яті*